

»IDEJA JUGOSLOVJENSTVA« FRANJE RAČKOGA U RAZDOBLJU NJEZINE FORMULACIJE (1860—1862)*

Mirjana Gross

Kraj ilirizma stvorio je temelje za pojavu velikohrvatske pravaške ideologije i za jugoslavenski ideološki sustav Franje Račkoga, duboko ukorijenjen u ilirskoj tradiciji.¹

Mladi je Rački bio oduševljen suvremenom slavistikom koja se u duhu Herdera i Kollára trudila da naglasi jedinstveno porijeklo Slavena i potrebu njihova zblizavanja radi izvršenja misije u krilu čovječanstva koju im je tobože namijenila Providnost. Tradicija glagoljice, s kojom se upoznao za svoga studija i rada u Senju, postala mu je neposredna veza s najstarijom povijesti Slavena koja je bila temelj njegove ideološke interpretacije jugoslavenstva i hrvatstva. Ne bismo smjeli ispustiti iz vida niti utjecaj talijanskog Risorgimenta s kojim se Rački neposredno upoznao za svog boravka u Rimu i koji je zacijelo odigrao određenu ulogu u njegovoj varijanti romantičke nacionalne inte-

* U 19. stoljeću jugoslavenstvo je imalo ulogu nacionalne integracijske ideologije samo u hrvatskom narodu. Ono nije utjecalo na konstituiranje slovenskog i srpskog naroda. U njih je jugoslavenstvo steklo određeno značenje tek kada je proces nacionalne integracije već bio uglavnom dovršen. Prof. Šidak stvorio je podlogu rješavanju pitanja zašto se jugoslavenska ideologija pojavila upravo u Hrvata i kako se hrvatska politika kretala između jugoslavenstva i hrvatstva kao dvaju sastavnih dijelova jedne cjeline. (J. Š i d a k, Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća, izd. Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu, Rasprave i članci 2, Zagreb 1973; Usp. moju ocjenu u Časopisu za suvremenu povijest I, 1974, 127—133.) Rezultati J. Šidaka u istraživanju osnovnih osobina ilirizma potakli su me da obratim pažnju na obilježja jugoslavenske ideologije u postilirskom razdoblju. O Franji Račkome mnogo se pisalo (usp. najnoviju bibliografiju V. K o š č a k a u zbirci: Josip J. Strossmayer — Franjo Rački, Politički spisi, Zagreb 1971. i J. R a v l i ć a u zbirci: Pet stoljeća hrvatske književnosti, 33, Zagreb 1969, 25—28), no sustavnom analizom njegove ideologije nije se bavio nijedan autor. Kao iznimku valja istaknuti jedino Slobodana Jovanovića koji je svoj govor u povodu stogodišnjice rođenja Račkoga posvetio upravo toj problematici. Proslava stogodišnjice rođenja Franje Račkoga, Zagreb 1929, 38—45.

¹ U ovoj je raspravi riječ samo o ideologiji Račkoga iako je jasno da je jugoslavenstvo zajedničko djelo Strossmayera i Račkoga i da bi u jednoj cjelovitoj obradi valjalo utvrditi doprinos svakoga od njih pojedinim elementima njihova ideološkog sustava. Očigledno je međutim da je precizne formulacije dao jedino Rački i da zato sustavno istraživanje jugoslavenske ideologije mora početi proučavanjem njegovih radova.

gracione ideologije, različite od ilirskih gledišta.² Sabirući građu za hrvatsku povijest u Rimu Rački je »u historičkih naucih« našao čvrst oslon za formulaciju svoje ideologije. Nastojeći da postupa »po zakonih historičke kritike« Rački je već u svojim prvim radovima uspio povezati znanstveni pristup s ideološkom potrebom mobilizacije čitalaca za »ideu jugoslovenstva« sretnim načinom koji nije krnjio znanstveni karakter njegova djela.³ Naposljetku valja istaknuti i to da su se svi sastavni dijelovi ideološkog sustava Račkoga uvijek filtrirali kroz sito njegova kršćanskoga morala što ga je prihvaćao kao liberalni katolički svećenik.

Rački je bio duboko potišten zbog opasnosti po »značaj narodni« u vrijeme Bachova apsolutizma, ali ipak pun radne energije.⁴ Nakon uvođenja ustavnosti svim se svojim žarom posvetio političkoj djelatnosti. Njegova se ideologija počela oblikovati potkraj pedesetih godina zacijelo u vezi s istraživanjem djelatnosti Ćirila i Metoda i slavenske pismenosti da bi dobila svoj cjeloviti izraz između 1860. i 1862. godine člancima u *Pozoru* i u historijskim radovima.

Prije svega valja utvrditi okvir ideološkog sustava Račkoga unutar kojeg su središnje kategorije »jugoslovenstvo« i hrvatstvo. Ističući jednakost svih ljudi i zajedničko porijeklo čovječanstva, koje uza svu raznolikost »plemena« i jezika nikada ne valja ispustiti iz vida, Rački postavlja načelo da svi narodi imaju pravo na dostignuće najvišega kulturnoga stupnja.⁵ No preduvjet za mogućnost takvog razvoja jest kršćanska religija koja jedina može biti podloga »pravoj čovječnosti«. Stoga, prema Račkome, sav duševni, umni i materijalni napredak izvire iz pokršćavanja narodâ pa se i »jugoslovenski narod« tek nakon prosvjetne djelatnosti Ćirila i Metoda i njihove uloge u pokršćavanju Slavena javlja u Evropi kao prosvijećen narod.⁷ Prema Račkome temelj je kršćanske Evrope obitelj i jednakost građana pred zakonom. Ropstvo i feudalizam izraz su grčkog i rimskog poganstva. Ti su oblici dakle u suprotnosti s kršćanskim naukom, koji odbija svaku misao da bi čovjek mogao biti stvar, ali i s demokratskim »slovenskim« duhom. Drugim riječima građansko bi društvo u načelu bilo u skladu s kršćanskim učenjem pa Rački zapravo u religioznom omotu objavljuje ideje francuske revolucije o slobodi, jednakosti i bratstvu,

² Osnovna obilježja evropske romantičke nacionalne integracijske ideologije obradila sam u knjizi: *Povijest pravaške ideologije, Institut za hrvatsku povijest, Monografije 4, Zagreb 1973, 9—14.*

³ Pored poštenja i odgovornosti Račkoga kao istraživača razlog je i u tome što je on bio prvi hrvatski povjesničar koji je radio po strogim pravilima Rankeove genetičko-erudijske škole. Njegova preciznost u utvrđivanju činjenica (od kojih mnoge imaju svoju vrijednost i danas nakon više od stotinu godina) nadvladala je vizije koje nisu imale nikakva opravdanja u izvorima i bile su isključivo posljedica njegovih apriornih ideoloških zasada.

⁴ Usp. pisma Račkoga Kukuljeviću, pogotovu za njegova boravka u Rimu 1858—60, u knjizi: T. S mi č i k l a s, *Život i djela Dra. Franje Račkoga, Zagreb 1895.*

⁵ F. R a č k i, *Književan rad sv. Ćirila i Metoda, Tisućnica slovenskih apostolah sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1863, 3—4.*

⁶ F. R a č k i, *Viek i djelovanje Sv. Cyrilla i Metoda slovenskih apoštolah, Sv. II, Zagreb 1859, 390.*

⁷ *Pozor* 183, 9. VIII 1862. R. Imamo li i mi slaviti tisućgodišnjicu slovenskih apoštolah sv. Ćirila i Metoda?

odnosno postulate građanskog liberalizma prema kojima su ljudi svih vjera i narodnosti jednaki.

Priznajući nekršćanima ljudsko dostojanstvo Rački je ipak uvjeren da se oni nikako ne mogu dići na razinu kršćanskoga morala. Jedan od njegovih glavnih argumenata protiv turkofilske politike Habsburške monarhije upravo je isticanje etičke suprotnosti između Korana, na čijim se normama temelji tursko društvo, i kršćanske Evrope. Drugim riječima, dok god je Turska muslimanska država, nikakve reforme ne mogu stvoriti uvjete da ona uđe u krug evropske kulture, tj. da prizna narodno načelo, prirodno i državno pravo kršćanskih naroda na svom području i da se otrese društvenih shvaćanja i oblika koje Rački promatra s gnušanjem.⁸

U okviru kršćanstva Račkome su sve konfesije bile jednake. Isticao je da kao katolik govori o slozi kršćana, a kao Hrvat o slozi »Jugoslovenja«. Žestoko se suprotstavljao tobože »gorljivim katolicima« a stvarno »nazovi-katolicima« koji su se opirali oslobođenju raje iz mržnje protiv pravoslavlja. Tvrdio je da katoličkoj crkvi ne odgovara da joj »najstarija i najslavnija kćer« bude ropkinja muslimanstva a bio je uvjeren da se sporazum katoličanstva i pravoslavlja može postaviti na dnevni red tek kada se pravoslavni narodi oslobode turskoga gospodstva.⁹

Osnovnu polugu procesu integracije hrvatskoga naroda, postignuću njegova prirodnog i državnog prava da živi slobodno i samostalno i njegovoj sigurnosti u okviru jugoslavenske zajednice Rački je vidio na kulturnom, a posebno na znanstvenom području. »Narod koji posvoji znanost, obezbjedio si je budućnost, skinuo okove robstva, oprostio se je gospodstva tuđega, stupio je u red svjetskih vlastih«, pisao je Rački.¹⁰ Držao je da samo znanost može pružiti djelotvornu pomoć za odstranjenje golemih poteškoća koje sprečavaju razvoj hrvatskog naroda i Jugoslavena uopće. Bez prirodnih znanosti nema materijalnog napretka. Ne mogu se razviti najvažnije privredne grane u Hrvata pa ih zato tuđinci uzimaju u svoje ruke.¹¹

Račkome je bitno da se »našemu narodu« znanost »ulieva« u narodnom »duhu« tako da se ona spoji s »genijem« naroda jer se samo tako Hrvati mogu podići na stupanj prosvijećenoga naroda. Rački potpuno prihvaća romantičko učenje da svaki narod ima svoju »dušu« (genij) koju znanost mora proučavati pružajući mogućnost narodu da sam sebe upozna i postigne visok stupanj samosvijesti.¹² Znanost zato mora podići »luč prosvjete« iz jugoslavenske, a ne iz tuđe tradicije. Jugoslaveni ne smiju biti »vječni učenici« Nijemaca i Talijana.

⁸ Pozor 203, 4. IX 1862. R. Misli jednoga Hrvata nedržavnika o iztočnom pitanju III. Rački je posebno osuđivao muslimane zbog vjerskog fanatizma i odnosa prema ženama kojima je on pripisivao jednako ljudsko dostojanstvo kao i muškarcima. Valja napomenuti da je Rački potcjenjivao i kulturne tekovine budizma i bramanizma. Imamo li i mi slaviti n. dj.

⁹ Pozor 205, 6. IX; 212, 16. IX; 214, 18. IX 1862, IV, VII, VIII, Misli jednoga Hrvata n. dj.

¹⁰ Pozor 271, 25. XI 1861; *Φ. P. Jugoslavenska akademija znanostih i umjetnostih I.*

¹¹ Isto. Pozor 272, 26. XI 1861. Jugoslavenska akademija n. dj. II.

¹² Isto.

Došlo je vrijeme, kaže Rački, da se napokon pouzdaju u svoje vlastite snage.¹³ Bez »narodnih znanosti«, koje proučavaju pojave »našega narodnoga karaktera i svetinje naše narodne prošlosti«, ugrožen je i sam narodni opstanak.¹⁴

Račkom je najvažnije da se najprije stvore temelji »jezikoslovju«, jer je upravo jezik glavni i najjasniji izraz narodne »duše«, i proučavanju povijesti iz koje se mogu razabrati osobine te narodne »duše«. Rački prilazi povijesti kao bogatstvu prošloga života iz kojega treba crpiti uzore »građanske krieposti« i pouke o zlu što ga uzrokuje nesloga među Slavenima i Jugoslavenima koja se, prema Račkome, vuče kroz povijest kao »crvena nit«. Važnost poukâ povijesti sastoji se i u tome da onaj tko je poznaje može shvatiti da su najvrednije tekovine njegova naroda plod vlastite prošlosti, a ne sjeme tuđinaca.¹⁵ Stoga je Rački, istražujući povijesne institucije, uvijek nastojao dokučiti koje se od njih temelje na »slovjenskoj« tradiciji. Povijest je Račkome bila svetinja i zato što je kao katolički svećenik zastupao teističko shvaćanje povijesti. U prelomnim trenucima prošlosti vidio je »prst Višnjega«. Na temelju učenja romantičke nacionalne ideologije da svaki narod u krilu čovječanstva ima misiju koju mu je namijenila Providnost — Rački je vjerovao da »Jugoslovjenci«, kao dio »Slovjenstva«, imaju zadaću da se oslobode, izgrade svoju državnost i da se postepeno duhovno ujedine.¹⁶

U skladu s učenjem da je kulturno područje bitno za nacionalno osvještenje Rački je prirodno pravo narodâ da se oslobode i stvore svoju državu stavio uz bok državnom pravu. »Probudivšem se« hrvatskom narodu nakon »podpune nesvjesti«, u koju je bio pao Rački je kao snažno sredstvo za konačno osvještenje htio pružiti podatke o njegovoj nekadašnjoj samostalnoj državi. Tom je istraživanju posvetio svoje glavne snage kao povjesničar.

S obzirom na značenje državne tradicije ne samo za proces osvještenja hrvatskoga naroda nego i za političku borbu, kojom je trebalo postići što širu autonomiju Hrvatske, sasvim je razumljivo što je Rački smatrao državu vrhunskom ljudskom tvorevinom i najvišim dometom narodnoga »duha«. »Država je živi organizam, kao što je i narod, koji državu sačinjava, najvišji i najmudriji organizam pod vedrim nebom.«¹⁷ Prema Račkome država se postepeno mijenja, ona ima svoj »naravski razvitak« i ne smije biti izložena »silovitim prevratima«, i utjecajima izvana neusklađenim s »duhom« naroda iz kojeg se država uzdigla. Lako je u izlaganju Račkoga prepoznati tipično romantičko učenje koje su mu očigledno posredovali ideolozi »slavenske renesanse«. Može se također pretpostaviti utjecaj tadašnje njemačke historiografije koja je na teme-

¹³ Preduvjete za tu mogućnost trebala je stvoriti JAZU.

¹⁴ *Pozor* 259, 11. XI 1862. R. Rieč o jugoslovjenskoj akademiji znanostih, o sveučilištu, o narodnom muzeju i o zemaljskom arhivu II.

¹⁵ Rački je dakako bio suviše obrazovan i inteligentan da bi mogao potpuno odbaciti tekovine tuđih kultura. Njemu je bilo stalo samo do toga da one ne deformiraju »genij« hrvatskoga naroda.

¹⁶ Rački je vjerovao da se utjecaj Providnosti pokazao upravo u Ćirilovoj djelatnosti jer je on povezao grčki, slavenski i rimski svijet »u najdragocjenijem blagu čovječanstva — u sv. vjeri«. Vieki i djelovanje u dj. 235. *Pozor* 211, 15. IX 1862, Misli jednoga Hrvata n. dj. VI.

¹⁷ *Pozor* 9, 13. I 1862. R. Centralizacija, dualizam, federacija u Austriji I.

lju idealističke filozofije zastupala genetičko načelo, tj. neprekidan razvoj povijesnih individualnosti koje povezuje samo to što su izraz Providnosti. Uostalom ideje, koje su prije svega bile predmet njegova povijesnog istraživanja, bile su mu »odsijev realnoga svijeta«. ¹⁸ No pod tim pojmom on je razumijevao i »naravske« i »vrhunaravske« pojave. Povijest hrvatskog naroda, čiju je prošlost s ljubavlju proučavao, bila je dakle i božje djelo i rezultat stvaralaštva samog hrvatskoga naroda. U svakom slučaju povijest je prema Račkome razuman kompleks, a ne isključivo mističko područje koje čovjek samo osjećajem i ekstazom može naslutiti. Zato je bio uvjeren da se povijest može spoznati kritičkim metodama tadašnje genetičko-erudicijske historije.

Rački je dakle u državi vidio izraz »narodne individualnosti« ili »osebujnosti« koja se temelji na jeziku, običajima, prosvjeti, načinu mišljenja. Ipak je bio načistu da političke institucije nikada ne odgovaraju određenoj »narodnoj individualnosti« jer narodi tijekom povijesti dolaze u međusobni dodir pa se ponekad štoviše nalaze u istoj državnoj zajednici. Zato suvremene evropske države imaju institucije koje vuku svoje porijeklo iz kombinacija rimske, germanske ili slavenske tradicije. Uz svoju »narodnu individualnost« svaki narod može dakle imati još i »historičko-političku individualnost«, tj. određeno obilježje svojih javnih institucija koje su se oblikovale u toku povijesti i koje svaki državnik i svaka odgovorna osoba moraju poštovati kao temelj i uvjet napretku određenog naroda. Prema Račkome narodi su Habsburške monarhije narodne i »historičke« individualnosti. Ušli su u okvir Monarhije »pod uvjeti svetih ugovorah« u težnji da osiguraju svoju osebujnost u zajednici s ostalim narodima Srednje Evrope. U početku su prema Račkome zemlje Monarhije bile spojene samo osobom zajedničkoga vladara. U »vijeku narodnosti« ti su narodi spremni da radi državne zajednice ustupe samo minimum svoje narodne i povijesne individualnosti jer su uvjereni da država ne može biti sama sebi svrhom nego jedino sredstvo »višoj svrsi«, tj. osiguranju duševnog i materijalnog razvoja narodâ kako bi oni mogli izvršiti svoju povijesnu misiju. Iz ovih pretpostavki Rački je izvodio načelo federalističkog preuređenja Monarhije s jamstvom učvršćenja narodnih i povijesnih individualnosti njezinih narodâ.

Napokon možemo zaključiti da se okvir ideološkog sistema Račkoga sastoji od kombinacije liberalnog katolicizma, te liberalnih građanskih ideja u njihovu posebno slavenskom romantičkom obliku. Potrebno je sada da razmotrimo središte njegove ideologije. Riječ je dakako o »idei jugoslovenstva« koja ima tri sloja: »slovenstvo«, »jugoslovenstvo« i hrvatstvo. ¹⁹ Odmah upada u oči da u Račkoga ne postoji formalna distinkcija između te tri razine. Dok se kao povjesničar, a i kao političar-praktičar, vrlo precizno izražava i utvrđuje točno značenje pojedinih pojmova, Rački se kao ideolog služi nejasnim terminima. Riječ je prije svega o pojmovima »narod« i »pleme« koje upotrebljava na sve

¹⁸ Isto.

¹⁹ Rački je uporno upotrebljavao pojam »Sloven«. (Narodne novine 141, 22. VI 1859. Zašto pišem Sloven, a ne Slavjan i Slaven). Jezična praksa prešla je preko njegova shvaćanja. U Hrvatskom saboru 1861. upotrebljavao se pojam »Jugoslaven« ili »Jugoslavjan« pa je i Akademija nazvana Jugoslavenskom odnosno u nacrtu pravila »jugoslavjanskom«. Izrazu »Sloven« protivio se i V. J a g i ć, Evangelije u slovenskom prievodu, *Tisućnica* n. dj. 32.

tri razine.²⁰ Iz spisâ je Račkoga doduše vidljiva njegova definicija pojma »narod« kao zajednice s jednom poviješću, tj. jedinstvenom političkom i kulturnom tradicijom, te oblikovanom nacionalnom svijesti, tj. »dušom«. Ta se definicija ne može ni u kom slučaju protegnuti na slavenstvo i jugoslavenstvo. I sam Rački neprekidno ističe i žali da je povijest razdijelila prvobitnu jezgru Slavena, a upravo iz činjenice da Jugoslaveni nemaju jedan »duševni život« i da se štoviše jedva razumiju, proizlazi njegova težnja da prije svega Jugoslaven-skom akademijom postavi temelj njihovoj »uzajamnosti«. Unatoč tome on se služi pojmom »slovenski« odnosno »jugoslovenski« narod.²¹

Jednom Rački izjavljuje kako se »Slovenstvo« u povijesti nije predstavilo kao narod nego kao — pleme, dok drugi put tvrdi »Sloveni nejavljaju se toliko kano narod na pozorištu evropejske poviesti, koliko kano različita, budi srodna plemena«. ²² Prema tome on pojam »pleme« primjenjuje jedanput na slavensku cjelinu, a drugi put na njezine dijelove, tj. na plemena u našem današnjem shvaćanju toga pojma. Moglo bi se dakle pretpostaviti da Rački daje pojmu »pleme« značenje zajednice koja se nije ili se još nije konstituirala kao narod ili skupine koja obuhvaća vrlo srodne narode. Tome bi odgovarala i upotreba pojma »jugoslovenska plemena« (»svako jugoslovensko pleme«). To bi bilo u skladu sa shvaćanjem Račkoga da jugoslavenski narodi još nisu stvorili kulturu niti državnost koja bi ih uzdigla na stupanj prosvijećenih evropskih naroda, da to svaki narod za sebe uopće neće postići te da se ta težnja može oživotvoriti jedino zajedničkim naporima Jugoslavena. Pleme bi dakle bilo jezgra iz koje treba da nastane narod s visokim kulturnim dostignućima. Međutim, Rački nije konzekventan u vezi s pojmom »pleme«. On ponekad upotrebljava taj termin kao sinonim pojma »narod«. On npr. govori o njemačkom i mađarskom plemenu ili o »međunarodnoj neslozi« Hrvata i Srba odnosno o »njihovoj plemenskoj mržnji« ili o narodnoj i plemenskoj osobnosti.

Rački se ipak odlučio za upotrebu pojma »slovenski narod« iako je kao »slovenski povjestnik« znao da taj termin ne odgovara stvarnosti. On je naim Slavenima ipak pripisivao po romantičkom shvaćanju glavni atribut naroda — zajednički duh, iskonsko jedinstvo u biću što su ga po njegovu uvjerenju izrazili Ćiril i Metod. Na nesreću povijest je rastavila Slavene, međusobni ih je razdor doveo u ropsko stanje. Politička situacija posebno hrvatskoga naroda, koji je živio pod pritiskom austrijsko-njemačkih i mađarskih vladajućih klasa, nametnula je Račkome viziju o Moravskoj u doba Ćirila i Metoda koja je mogla postati kristalizacijska točka cijeloga slavenstva da nije pokleknula pred Nijemcima i Mađarima.²³ Povijesna pouka njegovim hrvatskim suvreme-

²⁰ U Račkoga još nalazimo termin »grane jugoslovenskog naroda« a i pojam »puk«. »Puk« su širi slojevi naroda, ili još neosviješteni narodi. No katkad je »puk« i sinonim za »narod«.

²¹ Zanimljivo je da se u nacrtu pravila *Jugoslavenske akademije* dva puta javlja pojam »jugoslavjanski narodi«. Spisi saborski sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861, sv. I, Zagreb 1862, 45.

²² *Pozor*, 27, 31. X 1860. Jugoslavenstvo I; Strossmayer-Rački n. dj. 277; F. Rački, *Odlomci iz državnoga prava hrvatskoga za narodne dynastie*, Beč 1861, 45.

²³ O svojoj viziji Rački sam kaže: »Ove misli nisu ni fantastične, ni panslaviistične, nego vađene iz one veličajne i istinite knjige, koju povjestnicom zovemo.« *Viek i djelovanje* n. dj., 403.

nicima bila je očigledna. Samo inspiracijom na izvorima slavenstva, samo zajedno s ostalim Jugoslavenima Hrvati se mogu suprotstaviti svojim iskonskim neprijateljima — Nijemcima i Mađarima.

Rački je uporno upotrebljavao termin »jugoslovenski narod« iako iz svih njegovih razmatranja proizlazi da takav narod ne postoji, da je razlika među »srodnim plemenima« i suviše velika, da će trebati mnogo vremena da se »Jugoslovenstvo« međusobno upozna i »duševno« sjedini. Taj mu je termin više služio da istakne potrebu međusobnog zblizenja. No drugo je pitanje odnos Hrvata i Srba koji su prema Račkome trebali postati poluga ujedinjenja Jugoslovenstva. Ako je jezik doista »prava duša naroda«, kako je Rački uporno ponavljao za svojim romantičkim uzorima, jesu li onda Hrvati i Srbi koji imaju isti jezik jedan narod? Rački je isticao da su Hrvati i Srbi »jezikom i knjigom« jedno, da su istovjetni »bar u jeziku«. »Hrvati i Srblji jedan narod po krvi i jeziku utemeljiše dvie različite države, kojima se kašnje pridruži nekada hrvatska Bosna. Mi imasmo dakle različitu prošlost, koja nam budi sveta i neoskvrnjena, a za budućnost spasonosna nauka«, pisao je Rački.²⁴ Obrazlažući kako su hrvatski i srpski narod porijeklom iz »jedne zakarpatske pradomovine«, kako su se naselili jedan pored drugoga, govore istim jezikom te imaju iste običaje i »čud« Rački zaključuje: »Ova srodnost u svem što narode inače karakterizuje, sada je prevelika; a nekada bijaše još veća. Stoga nije čudo, da u starih pisac oba naroda miešaju se i drže za jedan narod. Nu pošto Hrvati i Srbi pojaviše se na pozorištu poviesti pod ovimi dvimi raznimi imeni, të kao dva politično razna naroda imadu odieljenu i različitu prošlost: to nam nitko lje nezamieri, što jih nastojimo i geographično razlučiti.«²⁵ Ovdje Rački dakle govori o Hrvatima i Srbima kao o dva, doduše izuzetno srodna naroda, no češće on izjavljuje da su oni ipak jedan narod. »Narodnost srbska i hrvatska jest jedna; toga valjda nitko neće tajiti«, kaže Rački, pripisujući Hrvatima i Srbima na taj način barem elemente iste »duše« na temelju njihova zajedničkog jezika.²⁶ »Ja smatram Hrvate i Srblje za dva plemena jednoga te istoga naroda, razdvojena samom povješću«, piše Rački. »Oni su dva brata, koja su VI ili početkom VII vieka odišla iz oćinske kuće, te razdielivši si baštinu utemeljili dvie kuće, dva krova, dvie obitelji. Tečajem stoljećah uz baštinski dio (jezik itd.) stekoše i posebni imetak, od koga nam ostade popis (povjest). Ostavimo vremenu, da ono odluči, nebi li po oba brata koristnije bilo, da se opet sjedine u jednu obitelj, da stupe pod jedan krov. Među to nastojimo, da oba ova brata pored svoga posebnoga imetka nezaborave na zajedničku jim baštinu, nastojmo, da se uduši sjeme razdora, koje jim posipao neprijatelj na nji-vi, te da nikne samo bjelica ljubavi i sporazumljenja.«²⁷ Bez obzira na nepreciznu upotrebu terminâ »narod« i »pleme« i na druge nejasnoće osnovna koncepcija Račkoga o Hrvatima i Srbima ipak je očigledna. On želi naći sklad između zajedničke »baštine« i posebnih »imetaka« Hrvata i Srba. Obnova za-

²⁴ Odlomci n. dj., V; Strossmayer-Rački n. d., 292.

²⁵ Odlomci n. dj., 12; Strossmayer-Rački n. dj. 303. Rački je dakako golemom poteškoćom za zblizenje Jugoslavena smatrao i njihovu trostruku diobu vjerom. No u ocjenu tog pitanja tada nije htio dirati. Jugoslovenstvo n. dj. I; Strossmayer-Rački, 281.

²⁶ *Pozor* 136, 15. VI 1861. Fr. R. Sriem i Hrvati ili Odgovor »Vidov danu« IV.

²⁷ *Pozor* 214, 18. IX 1862. Misli jednoga Hrvata n. dj., VIII.

jedničke baštine ne može se temeljiti samo na »imetku« jednoga od »braće«. Kad dođe vrijeme u daljoj budućnosti, ta će se »dva imetka« skladno povezati. Račkomu je dakle zadatak da čuva »imetak« hrvatskoga naroda, da ga dalje širi i produbljuje i da mu dade okvir koji će jamčiti da se taj »imetak« jednoga dana spoji s »imetkom« srpskog naroda na način koji će zadovoljiti oba »brata«. Tek će se tada stvoriti temelj za ujedinjenje svih Južnih Slavena.

Očigledno je dakle da »idea jugoslovenstva« funkcionira kao hrvatska nacionalna integracijska ideologija sa zadatkom da mobilizira najprije hrvatsku inteligenciju na putu izgradnje moderne hrvatske kulture i državnosti, dakako uvijek s aspekta budućeg sjedinjenja Jugoslavena.²⁸ Rački je, kao i starije pokoljenje iliraca, bio potpuno načistu da ilirizam nije htio brisati narodna imena, ali da su ga Srbi ipak odbili i da se zato hrvatsko ime počelo posebno isticati. Izjavljujući da se Hrvati i Srbi razlikuju zapravo samo imenom, Rački je pisao: »Ovo ime svakomu od njih je sveto, jer se s njim skapčaju svete uspomene hrvatske i srbske prošlosti, pa zato svatko od Hrvatah i Srbaljah ima pravo zahtijevati da nitko nedarne u ova posebna imena, dok budućnost sav jug slovjenski nesjedini u jednoj višjoj ideji, do koje se naš viek nemože u taj hip popeti.«²⁹

»Idea jugoslovenstva« ostvarit će se dakle tek u budućnosti koja mora Hrvatima i Srbima biti zajednička. U međuvremenu vrhovno političko načelo Hrvata i Srba treba da bude sloga protiv zajedničkog neprijatelja jer su im interesi istovjetni.³⁰ Za tu slogu Rački nastoji djelovati na polju međusobnog upoznavanja u »književnosti« i u političkoj borbi.

Glavnom opasnošću za približavanje Hrvata i Srba Rački je smatrao razmirice o pitanju budućeg centra Jugoslavena — srpskog ili hrvatskog. Odgovarajući žestokim protivnicima »jugoslovenske ideje« sa srpske strane, on ih uvjerava da Hrvatima nije stalo do »hegemonije« i čak tvrdi da ona između dva plemena jednoga naroda zapravo ne može niti postojati. Prema političkim prilikama u općejugoslavenske probleme treba da zahvati sad srpska, sad hrvatska strana. Riječ je dakako prije svega o Bosni i Hercegovini. Rački je odbijao mogućnost da se isključivo Srbija proglasi budućim centrom »jugoslovenstva«. Najvažnije mu je da Jugoslaveni shvate »da jedan bez drugoga nemože izvesti ništa, da ,krv nije voda', te da imamo tražiti naravsko središte, a ne umjetno sastavljeno.«³¹ Očigledno je da bi pitanje »naravskoga središta«

²⁸ U povodu 25-godišnjice *Jugoslavenske akademije* Rački je i sam istaknuo da je ona svoju misiju koja je trebala obuhvatiti cijeli jugoslavenski prostor počela od hrvatstva. »Akademija maloga prezrenoga hrvatskoga naroda« imala je »sielo u duši Hrvatstva«, pisao je. F. Rački, *Osvrt na 25-godišnje djelovanje Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb 1893, 8—9.

²⁹ Sriem i Hrvati n. dj., I. Valja spomenuti da Rački nije uvijek bio osjetljiv na protezanje srpskog imena na hrvatsko područje. Ocjenjujući Šafaříkove srpske historijske spomenike iz mletačkog arhiva, Rački ističe da je Šafařík pod srpskim imenom objavio i hrvatske, bosanske, dubrovačke i druge listine, ali ipak zahvaljuje autoru što se osvrnuo na cijelo »jugoslovenstvo«. *Pozor* 156, 9. VII 1862. F. R. Nješto o nekih izvorih netom objelodanjenih za povjest i pravo jugoslovensko II.

³⁰ Sriem i Hrvati n. dj., I.

³¹ *Pozor* 214, 18. IX 1862. Misli jednoga Hrvata n. dj., VIII.

sastavljenog od »imetaka« svih »jugoslovenskih plemena«, došlo na dnevni red tek u vrijeme provođenja u život »više ideje«. Iako je kao hrvatski povjesničar i ideolog težio za tim da što točnije rekonstruira prostor hrvatske odnosno srpske državne tradicije, on nije mislio da bi se Hrvati i Srbi trebali sporazumjeti na toj podlozi. U njemu je u tom pogledu prevladao praktični političar koji nije želio da različite povijesne tradicije postanu eventualna smetnja zbliženju Hrvata i Srba na temelju njihovih suvremenih zajedničkih interesa i narodnog načela.³²

Proces zbliženja Jugoslavena trebao se prema Račkome kretati na kulturnom i političkom području. Smatrao je da se Jugoslaveni sastoje od četiri grane (Srba, Hrvata, Slovenaca i Bugara) i od tri »narječja«: hrvatskog ili srpskog, slovenskog i bugarskog.³³ Zadatak mu je zato bio da najprije pokuša postići »književnu uzajamnost« oslonom na slavensku tradiciju na putu prema jedinstvenoj južnoslavenskoj kulturi. Sanjao je o budućnosti u kojoj bi se slavenska »prosvjeta«, tj. kultura, mogla staviti uz bok romanskoj i germanskoj kulturi. Dok god Jugoslaveni nemaju »jedan duševni život«, dok god se u njih »još ne utjelovi narodan duh u jednu formu«, dok god se ne razumiju, oni su nužno teško ugroženi od svojih susjeda.³⁴ Tek će jedinstvena kultura do koje se dolazi postepenim putem preko impulsa Jugoslavenske akademije naposljetku osigurati nacionalni opstanak Jugoslavena.

Kako je prema romantičkom učenju jezik temeljni izraz duše naroda, jedinstvo Jugoslavena može se osigurati samo jednim književnim jezikom, zajedničkim jezikom Hrvata i Srba. Zato Rački i vjeruje da je zadatak Jugoslavenske akademije da kulturno poveže »Srbo-Hrvate« i Slovence koji bi se morali odreći svoga jezika kao književnog. Rački je držao da im ta žrtva ne bi smjela biti prevelika jer su je već prije njih podnijeli kajkavski Hrvati. Pitanje Bugara Rački je ostavljao po strani kao problem koji se u prvoj fazi borbe za »književnu uzajamnost« ne može rješavati.³⁵

Razmatrajući političku stranu približavanja Jugoslavena Rački je zapravo žalio što oni nisu stvorili »državnu zadrugu« nego tri samostalne države: hrvatsku, srpsku i bugarsku. Političku stranu svoje »ideje jugoslovenstva« on je formulirao u određenoj političkoj situaciji. Nakon Bachova apsolutizma uvedena je ustavnost u Habsburškoj monarhiji, centar srpstva još je bio u Monarhiji, tj. u Vojvodini, dok je Srbija još uvijek patila od turske vlasti pa je turska posada štoviše bombardirala Beograd ljeti 1862. Zato je Rački mislio da bi »Jugosloveni u carevini austrijskoj« (tj. ne Hrvati, nego Hrvati i Srbi u Vojvodini i hrvatskim zemljama) trebali postati »težište« za svoju »prekosavsku braću« ne samo radom za »književno jedinstvo« nego i borbom za nji-

³² Isto.

³³ Valja istaknuti da se većina Hrvatskog sabora 1861, slijedeći jugoslavensku ideologiju, izjasnila za to da se »narodni«, tj. hrvatski ili srpski jezik službeno naziva »jugoslavenskim« (Spisi saborski n. dj. 57). Bilo je dakako nemoguće da se službeni jezik Jugoslavenske akademije također nazove »jugoslavenskim« jer taj jezik ne postoji. Fikcija o »jugoslavenskom« jeziku nije se mogla unijeti u pravila jedne znanstvene ustanove. Zato je službeni jezik Akademije dobio pravilan naziv hrvatski ili srpski (Spisi saborski n. dj. 45, 52).

³⁴ Pozor 28, 2. XI 1960. Jugoslovenstvo III; Strossmayer-Rački n. dj., 283.

³⁵ Jugoslovenstvo I; Strossmayer-Rački n. dj., 278—280.

hovo sjedinjenje »u jedno političko tielo pod krunom ugarskom«. ³⁶ Kao praktični političar Rački je postavljao na dnevni red samo one probleme koji su mu se činili izvedivi u bližoj budućnosti. Smatrao je da bi političko ujedinjenje velikog dijela Jugoslavena bilo u svakom slučaju odlučna prekretnica za dalji proces ujedinjavanja svih Jugoslavena. Ta se izjava ne može tumačiti njegovom namjerom da se cijelo »jugoslovljenstvo« postepeno uvuče u Habsburšku monarhiju, tj. u državnu zajednicu s Nijemcima i Mađarima koje je smatrao iskonskim neprijateljima Hrvata i svih Jugoslavena. Ta najveća povijesna pogreška Hrvata bila je upravo u tome što su stupili u državnu zajednicu s Mađarima i odvojili se na taj način od ostalih Jugoslavena. Račkome je očigledno bilo stalo samo do toga da se okoristi situacijom u času reorganizacije Monarhije za određen korak prema ujedinjenju Jugoslavena, a kasnije će se vidjeti kako će se konstituirati njihovo »naravsko središte«.

Već sam istakla da je Rački mislio kako je uz kulturu osnovno sredstvo za konačnu integraciju hrvatskoga naroda spoznaja o njegovoj povijesnoj državnoj tradiciji. Ta ga je misao prije svega motivirala u istraživanju nekadašnje »države hrvatske«, »države Hrvatske« ili »kraljevine Hrvatske«. Zato je pisao: »... kada naš narod potpunoma poznao bude svoju povjest, tē iz nje proučio, da imade samostalnu prošlost u svakoj struci javnoga života: onda neće slavu, ili jamstvo svoje političke slobode u tom tražiti, da bude prirepak ikoga naroda u ikakvom obliku. Onda tek bude svoj u svojoj kući. Kamo sreće, da se u čitavom Hrvatstvu probudi ova podpuna narodna svijest; toliko mu potrebita u taj par, kada ove rieči pišemo!« ³⁷ Očigledno je dakle da je narodna svijest na temelju povijesne tradicije različita u Hrvata i Srba i da je upravo ta posebna narodna svijest u Hrvata poluga da se osigura njihova samostalnost i njihovo dostojanstvo kao naroda. Hrvatima i Srbima zajednički je dakle samo jezik, koji je Račkom glavni argument da ih ipak smatra jednim narodom. No budući da oni imaju različite prošlosti, zadatak je povjesničara da nastoji utvrditi istinu o tim posebnim političkim tvorevinama. Zato se on ograđuje »proti svakom jugoslovljenskom domoljubu, koj bi u našoj razpravi o celovitosti države hrvatske vidio povredu svoje posebne domovine ili razdor naše jugoslovljenske sloge i budućnosti«. ³⁸ On je dakle dijelio svoju ljubav između svoje posebne domovine Hrvatske i buduće zajedničke domovine »Jugoslovljenije«.

Iako je tvrdio da su Hrvati i Srbi jedan narod, nije mu palo na pamet da piše historiju hrvatskog »plemena«. Njegov subjekt, stvaralac povijesnih tekovina bio je hrvatski »narod« koji »osvoji mačem u ruci i posjedē prostrane zemlje med Bojanom, Drinom, Dunavom, Dravom, Murom, Sanom i jadranskim morem«. ^{38a} Zato kao i svi narodi koji su stekli svoj teritorijalni posjed

³⁶ Pitanje Slovenaca Rački je privremeno ostavio po strani. *Pozor* 29, 3. XI 1960. Jugoslovljenstvo III; Strossmayer-Rački n. dj., 288—290.

³⁷ Odlomci n. dj. VII; Strossmayer-Rački 293.

³⁸ Odlomci n. dj. V; Strossmayer-Rački, n. dj., 292.

^{38a} Sana je Savinja koja kod Zidanog Mosta utječe u Savu. Svoje shvaćanje u vezi s razgraničenjem hrvatskog i slovenskog teritorija Rački je kasnije revidirao. Usp. J. Šidak, M. Gross, I. Karaman, D. Šepić, *Povijest hrvatskog naroda 1860—1914*, Zagreb 1968, 19; F. Rački, *Hrvatska prije XII vieka glede na zemljišni obseg i narod*, *Rad JAZU* LVI, 1881.

u vrijeme seoba narodâ, »ima i narod hrvatski za zakonito i neostarelo pravo svojine na sav prostor od Bojane do Drine i Dunava«. ³⁹

No treba istaknuti da je Rački razlikovao narod od države. Gornji opseg predstavlja mu samo zemlje »u kojih je hrvatski narod stanovao« a nije stvorio svoju državu na tom cijelom prostoru. Između Drine i Bojane živjela su dva »plemena« (hrvatsko i srpsko) »jednoga prvobitnoga naroda«. Rački dakle nije želio izjednačiti granice smještaja hrvatskoga naroda i »stare kraljevine Hrvatske« jer su to »dvie stvari po svemu različite«. Zato je nastojao da, koliko god to izvori dopuštaju, što točnije utvrdi granice hrvatske države za narodne dinastije u određenim razdobljima, tj. on je u svojim istraživanjima punu pažnju obratio pitanju promjena tih granica. ⁴⁰

Rački nije smatrao da bi državopravna tradicija imala biti podlogom sporazuma Hrvata i Srba. Oni treba da se dogovore na temelju narodnog načela. To je u praksi značilo da je npr. Bosna i Hercegovina zajednički hrvatski i srpski narodni teritorij, dakle zajednička briga Hrvata i Srba. Štoviše stječe se dojam da Rački upravo u Bosni i Hercegovini naslućuje onu kristalizacijsku točku koja bi konačno mogla povezati Hrvate i Srbe.

Gledišta Račkoga dobro se vide u njegovoj polemici sa srpskom mađarofilskom štampom koja je zamjerila hrvatskoj politici što je pristala na primanje Srijema u granice »Trojedinice« kada su vrhovi Monarhije nakon Bachova apsolutizma likvidirali Vojvodinu. Rački je nastojao dokazati da je Srijem bio »cieloviti dio trojedne kraljevine« sve do turskog osvajanja u 16. stoljeću te da se njegov državopravni položaj nije promijenio srpskim seobama od 14. do 18. stoljeća. Istaknuo je da je Hrvatski sabor 1848. godine odstupio Srbima Srijem »na temelju narodnom, a ne historičnom« uz uvjet da Vojvodina stupi u državopravni savez s Trojednom kraljevinom. »Na ovom istom temelju narodnom možemo se mi Hrvati i Srblji sporazumjeti o svem i svačem, jer po našem mnienju Hrvatom i Srbljem jedna je budućnost.« ⁴¹

Bezuvjetna podloga sporazuma sa Srbima Račkom je bila cjelokupnost trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije na temelju hrvatskog državnog prava, tj. pod hrvatskim imenom. Zato se dosta oštro suprotstavio mađarofilskoj srpskoj štampi koja je u borbi za ujedinjenje Hrvatske vidjela »sredstvo k neknoj цели«, tj. bečku politiku, pa se na temelju ideologije Vuka Karadžića o srpstvu sviju štokavaca suprotstavila integraciji hrvatskog naroda. Ona je žalila da Hrvati otimaju Srbima ime, povijest, narodne osobine, teritorij a srpskom imenu podmeću ilirsko, jugoslavensko, »našinsko« i štoviše odriču »bitnost« Srba u Trojednoj kraljevini. ⁴² Jugoslavenska ideologija Račkoga, koja je u središte svoga sustava uključivala poštovanje narodnih imena i osobnosti jugoslavenskih naroda, nužno je morala doći u sukob s velikosrpskom

³⁹ Odlomci n. dj. 38—39; Strossmayer-Rački, n. dj. 326—7.

⁴⁰ *Pozor* 236, 14. X 1862. F. R. Zemljovid stare cjelokupne Hrvatske sa označenjem granicah sada obstojećih pokrajinah (priređio J. Partaš). Rački, Hrvatska prije XII vieka, n. dj., 65.

⁴¹ *Pozor* 133—136, 12. VI do 15. VI 1861. Srijem i Hrvati n. dj.; 173, 30. VIII 1861. F. R. Još jednom Srijem i Hrvati ili drugi odgovor »Vidov danu«. Citat je iz *Pozora* br. 136.

⁴² Ovo posljednje bilo je samo mišljenje Starčevića i Kvaternika.

ideologijom, izrazom težnje da se širenjem srpske države obuhvate svi štokavci pod srpskim imenom. To je zacijelo bio jedan od razloga što je Rački smatrao da njegovo vrijeme još nije zrelo za »višu ideju«.

Za mobilizaciju u procesu nacionalnog osvještenja Hrvata, Račkome je bilo bitno uvjeriti ih da su najveće vrednote stare hrvatske države u njezinu slavenskom »duhu« kojemu je glavna osobina demokratičnost. Pokušao je dokazati da za narodne dinastije sva vlast nije bila u rukama hrvatskih kraljeva i plemića nego da je na nju utjecao cijeli narod.⁴³ Izvodeći tobožnju »demokraciju« u staroj hrvatskoj državi iz osobina slavenske obitelji, različite od romanske i germanske obitelji, Rački je upozoravao »rodoljubnoga štioca« da su već stari Hrvati imali ono što se suvremenim jezikom naziva »ustav«. ⁴⁴ Na taj način on je mobilizirao inteligenciju u borbi za ustavnost, tj. i za hrvatsku državnost, i povezao slobodu građanina s državnom samostalnošću. Rački je želio pokazati da je feudalizam pojava koja nije u skladu niti s kršćanskim niti sa slavenskim moralom. Bio je uvjeren da feudalni sistem snosi veliku odgovornost za postepeno propadanje hrvatske državnosti odjeljivanjem plemstva od naroda i njegovim upijanjem tuđinskoga duha. Zato je hrvatski puk postao *misera plebs*, a njegova se narodna svijest gotovo ugasila. Rački je dakle »hrvatskim rodoljubima«, kojima je bio zadatak da u puku upale ugašenu svijeću narodne svijesti, pružao povijesnu pouku da hrvatstvo otrgnuto od slavenstva ne može osigurati svoj opstanak. Iz cijele se njegove historijske interpretacije kao crvena nit nazire uvjerenje da je državna zajednica Hrvatske i Ugarske odrezala Hrvate od ostalih Jugoslavena i samim tim upropastila i hrvatsku državnost.

Rački je nastojao pokazati kako se početna personalna unija između Hrvatske i Ugarske razvila u realnu državnu vezu zbog nepovoljnih povijesnih okolnosti hrvatskog naroda.⁴⁵ U ime narodnog i »historičkog« prava Rački osuđuje to što Mađari u Ugarskoj, a Nijemci u užoj Austriji sebi prisvajaju hegemoniju nad ostalim narodima. Hrvati i Srbi nisu stvoreni da postanu Nijemci ili Mađari i zato se moraju složno suprotstaviti njihovoj supremaciji i ići svojim vlastitim putem.⁴⁶ Interpretacija hrvatske povijesti Račkoga, da su Hrvati i od Mađara i od Nijemaca doživljavali samo zlo i bili izloženi opasnosti da nestanu kao narod, nije imala konzekvenciju koju su iz povijesti izvlačili Starčević i Kvaternik, naime zahtjev za potpuno samostalnom hrvatskom državom. U Račkom je trijezan političar uvijek bio jači od ideologa. Uvjeren da Hrvati u rascjepkanoj Hrvatskoj, odvojeni od jugoslavenstva, nemaju nikakve moguć-

⁴³ Ovo shvaćanje utjecalo je na Račkoga da sustavno obrati veliku pažnju na društvenu strukturu za narodne dinastije. I po tom mu pripada posebno mjesto u hrvatskoj historiografiji 19. stoljeća koja se (s iznimkom I. Kukuljevića koji je pisao biografije književnika i umjetnika) kretala u granicama uske političke historije.

⁴⁴ Odlomci n. dj., 52.

⁴⁵ Pozor 287, 13. XII 1861. Ф. P. Misli o kr. odpisu na adresu sabora trojedne kraljevine I. Kao Starčević i Kvaternik i Rački je smatrao da je vrhovni zakon hrvatskog ustava »dvostrani ugovor« između vladara i naroda, ali nije kao oni tvrdio da taj ugovor treba raskinuti ako ga vladar ne izvršava.

⁴⁶ Pozor 260, 12. XI 1861. Ф. P. Kr. Ugarsko namjestničko vieće i ravnopravnost u školah u Ugarskoj. Razumije se da je Rački svakom prilikom izražavao svoju solidarnost s nemađarskim narodima Ugarske.

nosti da se suprotstave centrima Monarhije u Beču i Pešti, načelni protivnik »nasilnih prevrata« za koje ionako nije bilo nikakve podloge, htio je postepenom praksom, korak po korak osigurati elemente hrvatske državnosti počevši sa stanjem koje je Hrvatima bilo nametnuto. Ističući da Hrvatska ne odustaje od svoje samostalnosti, iako je postepeno izgubila njezine bitne sastojine, on je na prvom koraku puta prema potpunom oslobođenju smatrao da je nemoguće razvrgnuti »stoljetni savez« s Mađarima. Uz bok Ugarske, u kojoj bi se moralo poštovati narodno pravo nemađarskih naroda, ujedinjena Hrvatska imala je postići potpunu autonomiju.⁴⁷ Kompromis između povijesnog iskustva, interesa hrvatskog naroda i političke nužde, u uvjetima dvostrukoga gospodstva austrijsko-njemačkih i mađarskih vladajućih klasa, Rački je izrazio riječima da Hrvati treba da jednu ruku pruže Mađarima, a drugu svojoj »jednokrvoju braći«.⁴⁸ Kao »zakleti neprijatelj« mađarske hegemonije u Ugarskoj, on je isticao da ugovor s Mađarima ne smije prijeći preko toga »da smo Jugosloveni i da nam je bolja budućnost samo u Jugoslovenstvu. Stoga naš ugovor ne smije vriedati našu jugoslovensku politiku.«⁴⁹

Jugoslavensku budućnost jednako je ugrožavao i njemački »Drang nach Osten« kako te tendencije ekspanzije naziva Rački još prije ujedinjenja Njemačke. Pogotovu u centralizmu i u turkofilskoj politici vrhova Monarhije Rački je vidio samo »odpor njemačtva protiv Slovenstvu«, Austrija mu se činila kao *pars adnexa* Velike Njemačke.⁵⁰

Naposljetku valja istaknuti da »slovenstvo« Račkoga nije bilo nimalo panslavističko. On nije čak vjerovao niti u mogućnost oslobođenja Jugoslavena oslonom na Rusiju, a kamoli da bi zamišljao neku političku tvorevinu pod njezinim vodstvom. Iako je priznavao određene zasluge ruske politike za balkanske kršćane, on je bio potpuno načistu sa »sebičnošću« ruske politike koja se služila narodima Turske kao sredstvom u svojoj politici protiv Turske. Čim bi postigla svoje ciljeve, ona bi ih ostavila na cjedilu.⁵¹

Prema tome u razdoblju formulacije jugoslavenske ideologije Račkoga nije bilo nikakvih uvjeta za zbližavanje Jugoslavena. Tome se protivila austro-njemačka i mađarska hegemonija. Došao je u pitanje čak i projekt Jugoslavenske akademije. Svoj uspjeh postigla je »ideja Jugoslovenstva« Račkoga samo kao hrvatska nacionalna integracijska ideologija. Iako je pravaška hrvatska ekskluzivna nacionalna ideologija već bila formulirana, ona tada još nije mogla utjecati na proces nacionalne integracije niti je imala pristaša u hrvatskoj inteligenciji. Jedino je »jugoslovenstvo« tada mobiliziralo hrvatsku inteligenciju za stvaranje različitih tekovina potrebnih modernoj Hrvatskoj nakon propasti feudalizma.

⁴⁷ Rački je uvijek naglašavao da je hrvatska, Zvonimirova kruna, različita od ugarske krune. Npr. Dnevnik sabora Trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije godine 1861, 244 (Govor Račkoga 22. VI).

⁴⁸ Jugoslovenstvo n. dj. III; Strossmayer-Rački n. dj., 287.

⁴⁹ Dnevnik sabora n. dj., 243 Strossmayer-Rački n. dj., 330.

⁵⁰ *Pozor* 205, 6. IX 1862. Misli jednoga Hrvata n. dj., IV.

⁵¹ *Pozor* 206, 9. IX 1862. Misli jednoga Hrvata n. dj., V.

Zusammenfassung

FRANJO RAČKIS »IDEE DES JUGOSLAWENTUMS« IM ZEITABSCHNITT
IHRER FORMULIERUNG (1860—1862)

Die Grundlage von Račkis jugoslawischer Ideologie ist das liberale bürgerliche und christliche Gedankengut in slawisch-romantischer Form. Seine Auffassung wurde teilweise auch durch die Tatsache geprägt, dass er als Historiker der eruditionsgenetischen (Rankes) Schule angehörte. Račkis Ideologie hatte ihre Wurzeln in der romantischen Lehre von der Volksseele, die er aus der Geschichte zu entziffern versuchte, um seine politische und kulturelle Tätigkeit mit dieser »Seele« in Einklang zu bringen. Die Geschichte war ihm auch darum heilig, weil er in ihr den »Finger Gottes« vermutete. Er verkündete den gleichen Wert aller Konfessionen im Rahmen des Christentums. Nach Rački war der Staat im Dienste des Volkes, das in der Geschichte seine Sendung habe, und daher das Höchste sei, was die Geschichte hervorgebracht habe.

Račkis jugoslawische Ideologie hat drei Stufen: das Slawentum, das Südslawentum und das Kroatentum. Die Ausdrücke »Nation« und »Stamm« gebrauchte Rački inkonsequent für jede dieser Stufen. Aus seiner Grundauffassung geht jedoch hervor, dass die Nation eine Gemeinschaft mit eigener Geschichte, d. h. mit einheitlicher politischer und kultureller Überlieferung sei, der Stamm aber eine Gemeinschaft, die sich noch nicht als Nation konstituiert habe.

Im Mittelpunkt von Račkis Ideologie steht das Verhältnis zwischen dem kroatischen und dem serbischen Volk. Er war überzeugt, dass sie ursprünglich einer Nation zugehört hätten, dass sie aber im geschichtlichen Verlauf getrennt wurden. Deshalb sei es eine nationale Existenzfrage, dass sie wieder zu einer Kulturnation würden. Andererseits hätten Serben und Kroaten eine verschiedene Vergangenheit, in der sich zwei politische (Staats) Nationen herausgebildet hatten. Rački folgerte daraus, dass man versuchen müsste, im Jugoslawentum zu einer Übereinstimmung zwischen dem gemeinsamen »Erbe« und den verschiedenen geschichtlich erworbenen »Eigentümern« der Kroaten und der Serben zu gelangen. Deshalb lehnte er es ab, Serbien von vornherein als jugoslawisches Zentrum zu erklären, in der Hoffnung, es würde sich mit der Zeit aus den verschiedenen geschichtlichen Überlieferungen der »Brüder« ein »natürlicher Mittelpunkt« herausbilden. Bedingung für das Einvernehmen zwischen Serben und Kroaten war daher die Vereinigung des »Dreieinig-Königreichs« aufgrund des kroatischen Staatsrechtes, d. h. mit kroatischem Namen, was von der damaligen ungarfreundlichen serbischen Presse aus der Perspektive der Karadžić-Ideologie abgelehnt wurde.

Als Historiker des mittelalterlichen kroatischen Staates hoffte Rački »im ganzen Kroatentum das völlig nationale Bewusstsein« zu fördern. Seine Forschung über die kroatische Staatlichkeit brachte ihn jedoch nicht in Gegensatz zur jugoslawischen Ideologie. Im Gegenteil! In seiner Interpretation entstammte alles, was im alten kroatischen Staat gut war, aus der slawischen Überlieferung. Er war überzeugt, dass gerade das Slawentum die kroatische Staatlichkeit gefestigt hätte, und verkündete die staatliche Vereinigung Kroatiens und Ungarns als grössten Fehler in der kroatischen Geschichte. Rački dachte auch nicht, dass sich die Kroaten und die Serben aufgrund ihrer einstigen Staatsgrenzen, die sich ja ohnehin laufend verändert hatten, verständigen müssten. Eintracht erhoffte er nur von dem existenziellen Interesse gegenüber den gemeinsamen Feinden (den Türken, den Ungarn und den Deutschen) und von einer Tätigkeit, die das gegenseitige Kennenlernen auf kulturellem

Gebiet fördern müsste. Als praktischer Politiker wollte er aber vorerst den ersten Schritt zur Vereinigung von Kroaten, Serben und Slowenen in der Habsburgermonarchie versuchen.

Rački wusste genau, dass seine Hoffnungen noch Zukunftsmusik waren. Am Anfang der sechziger Jahre gab es keine Bedingungen zur Annäherung der Südslawen. Erfolgreich war Račkis »Idee des Jugoslawentums« nur als kroatisch-nationale Integrationsideologie, da die Ideologie der Rechtspartei noch keinen Einfluss auf den Prozess der nationalen Integration des kroatischen Volkes hatte.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

ŠIDAKOV ZBORNIK

*U povodu 75. godišnjice života
prof. dra Jaroslava Šidaka
i 30. godišnjice njegova uređivanja
»HISTORIJSKOG ZBORNIKA«.*

Redakcijski odbor

MIRJANA GROSS

IVAN KAMPUŠ

BOGDAN KRIZMAN

JOSIP LUČIĆ

HRVOJE MATKOVIĆ

BERNARD STULLI

Glavni i odgovorni urednik

MIRJANA GROSS

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE

